

İŞRÂK GELENEĞİNDE AHLAK

Betül ÖZCAN

Eskiyei Yayınları: 176

İŞRÂK GELENEĞİNDE AHLAK

Betül ÖZCAN

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Temmuz 2023

ISBN: 978-625-7673-87-7

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

İŞRÂK GELENEĞİNDE AHLAK

Betül ÖZCAN

Ankara 2023

Betül ÖZCAN

Karabük'te doğdu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2013 yılında mezun oldu. Aynı yıl Millî Eğitim Bakanlığı'nda öğretmen olarak göreve başladı. 2020 yılında "İşrâk Geleneğinde Ahlak" başlıklı çalışmasıyla yüksek lisansını tamamladı. Hâlen Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Felsefesi Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ-----	7
GİRİŞ-----	11
İSLAM DÜŞÜNCESİNDE AHLAK KAVRAMI-----	11
1. Kur'an ve Sünnette Ahlak Kavramı-----	12
1.a. Ahlakın Neliği ve Temellendirilmesi-----	12
1.b. Ahlakın Mahiyeti ve Karakteri-----	15
2. Kelamî Bakış Açısından Ahlak Kavramı-----	18
2.a. Ahlakın Yeri ve Kapsadığı Konular-----	18
2.b. Ahlakın Üç Zemini: Adalet, Kudret, Hikmet-----	21
3. Tasavvuf Geleneğinde Ahlak Kavramı-----	25
3.a. Ahlakın Yeri ve Önemi-----	25
3.b. Ahlakın Gerçekleştirilmesi-----	26

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM DÜŞÜNCESİ ÖNCESİ AHLAK NAZARİYELERİ---	29
1. Grek Düşüncesinde Ahlak Kavramı-----	29
1.a. Ahlakın Temellendirilmesi-----	30
1.b. Ahlakın Karakteri-----	34
1.b.1. Ruh-Beden Meselesi-----	34
1.b.2. Mutluluk- İyi-----	36
1.b.3. Erdemler-----	40
2. Hermetik Geleneğe Ahlak Kavramı-----	41
3. Hinduizm ve Budizm'de Ahlak Kavramı-----	44
4. Zerdüştilik (Zerdüşçülük-Mecusilik)'te Ahlak Kavramı-----	47

İKİNCİ BÖLÜM

İŞRÂK GELENEĞİNDE AHLAK KAVRAMI-----	49
1. Kindî: İshrâkî Ahlaka Hazırlık-----	59
2. Fârâbî: Akli Erdem ve Siyaset Ahlakı-----	65
3. İbn Sînâ-----	77
3.a. İbn Sînâ Felsefesinde Ahlakın Yeri-----	79
3.b. İbn Sînâ'da Nefse Bağlı Ahlak Oluşumu-----	80
3.c. Son Gaye Olarak Mutluluk-----	87

3.d. Kötülük Problemi -----	90
3.e. Ahiret ve Ahlakın Sonuçları -----	92
3.f. Ahlak Yolculuğu ve Ârif Kişinin Durumu-----	96
4. İsrâk Geleneğinde Ahlak: Sühreverdî’de Ahlakın Gelişimi-----	103
4.a. Ahlakın Temellendirilmesi -----	107
4.b. Ahlakın Gerçekleştirilmesi -----	117
4.b.1. Nefs Teorisi ve Ahlak -----	117
4.b.2. Nefsin Yetkinlik Yolculuğu-----	128
4.b.2.1. Amelî Ahlaki Yetkinlik-----	132
4.b.2.2. Nazarî Ahlaki Yetkinlik -----	136
4.c. Kötülük Problemi-----	142
4.c.1. Eşref-i İmkân-----	143
4.c.2. Feleklerin Daimî Hareketi -----	144
4.d. Haz, Elem, Mutluluk -----	146
4.e. Erdemler-----	149
SONUÇ -----	151
KAYNAKÇA -----	155

ÖN SÖZ

Hakikatin ne olduğunu ve ne ile ölçülebileceğini hangi kriterler ile ortaya koyabiliriz? Hakikatin ne olduğu ne ona nasıl ulaşılacağı konusundaki bu sorunun cevabını vermek için insanın varoluş tarihi boyunca farklı görüşler ortaya konulmuştur. Hakikatin ya da bilginin elde edilmesi ve tecrübe edilmesinin doğrudan ilgili olduğu bir alan olarak ahlakta da bu durum belirgin olarak göze çarpmaktadır. İslam felsefesi tarihinde, ahlakın kökeninin kutsal ve aşkın bir temel üzerine oturduğu konusunda genel bir fikir birliği bulunmaktadır. Ancak, ahlakın uygulanması ve teorik ahlaki bilginin elde edilmesi konularına gelindiğinde, çeşitli görüşlerin birbirine karıştığı bir durum ortaya çıkmaktadır. Değişik grup ve kişilerin hakikatin ne olduğunu ifade etme çabası birbirinden farklıdır. Biz bu çalışmamızda ahlaki pek çok felsefe tarihçisi tarafından Meşşâilik akımının karşısına konulan İshrâkî geleneğin bakış açısından ele almaya çalışacağız. Bunu yaparken İshrâkî felsefenin akıl temelinde zevk ve mükâşefe usulüne dayandığını kabul ederek bunun ilk olarak İshrâkî akım ile ortaya çıkıp çıkmadığını sorgulayacağız. Bu çabamız İslam felsefesini tek potada eritip İshrâkîlik'in kendine özgü varlığını yok saymak ve Meşşâilik'i kendi gerçekliğinden ayırmak anlamına gelmemelidir. Bu çalışmada varsaydığımız husus hâlidî hikmete dair söylenenlerin bir anda ortaya çıkan gerçeklikler olmadığıdır. Bu sebepten İshrâkî gelenek ile kastedtiğimiz, Meşşâilik- İshrâkîlik diye ayrılan iki ekolden daha ötede düşünce tarihinde hikmetin ve işrâk bilgisinin daimî varlığının yok sayılmayacağı iddiasıdır. Biz bu çalışmada işrâk bilgisinden yöntem itibariyle Sühreverdi'nin geliştirdiği ve terimsel olarak ortaya koyduğu felsefi bir ekolden daha fazlasını anlıyoruz. Çalışmamızda bahsettiğimiz işrâk insanın kendine dair bilincinin var olduğu ve yalnız maddeyle sınırlı olmadığı gerçeğini anladığı andan itibaren asıl varlı-

ğını madde âlemi ile sınırlı tutmaması ve ait olduğu gerçek âlem ile bağlantısının daima devam etmesidir.

İşrâk geleneğinin sürekliliğinin ahlak açısından incelendiği ve özellikle Sühreverdî'nin bakış açısının ahlakta nasıl bir yer edindiğini anlamaya çalıştığımız bu çalışmada İşrâk geleneğinde ahlakın hikmetin sürekliliği ile bağlantısını daha iyi anlayabilmek için yalnızca Sühreverdî ve selefi İbn Sînâ'nın ahlak kavramına bakışlarının İşrâkî ahlak anlayışını anlamak için yeterli gelmeyeceğini düşündük. Görüşlerin temelini iyi inceleyebilmek adına ana konumuz öncesinde ahlak kavramını özellikle Sühreverdî'nin içinden geldiği ve etkilendiği görüşlere göre ele aldık. Bu sebeple çalışmanın giriş kısmında bir İslam filozofu olarak Sühreverdî'nin görüşlerinin temelinde etkili olduğunu düşündüğümüz Kur'an ve sünnette ahlaka daha sonra ise sırası ile kelimâ düşüncesi ve tasavvufta ahlakın işlenişine baktık. Çalışmamızın birinci bölümünü ise Grek felsefesi, Hermetik düşünce ile Hinduizm, Budizm ve Zerdüştilikte ahlak kavramını incelemeye ayırdık. Böylece ana konumuz olan İşrâk geleneğinde ahlaka açıklayıcı bir giriş sağladık. İkinci bölümde Sühreverdî ile birlikte filozofun görüşlerinin olgunlaşmasında ve İşrâkî ahlak anlayışının gelişiminde oldukça önemli olduğunu düşündüğümüz Kindî, Fârâbî ve İbn Sînâ'nın ahlaka dair düşüncelerini inceledik. Çalışmanın kapsamını bu filozoflarla sınırlı tuttuk. İşrakîlik Sühreverdî'nin ardından devam eden Osmanlı'dan günümüze kadar uzanan bir gelenek olsa da Sühreverdî şârihlerini ve diğer İşrâkî düşünürleri bir başka çalışmada incelenmesini ümit ederek çalışmamıza dahil etmedik.

Elinizdeki çalışma Prof. Dr. İbrahim Maraş danışmanlığında hazırlanıp 2020 yılında savunulan yüksek lisans tezimizin kitaplaştırılmış halidir. Çalışmamızdan önce İşrâkî düşünce ve özellikle Sühreverdî'nin ahlak anlayışına dair müstakil akademik bir eser yazılmadığı için çalışmamızın önemli bir boşluğu doldurduğunu düşünüyor ve alana küçük de olsa bir katkı sağlamasını umuyoruz.

Bu çalışma için, lisans dönemimde dersime girdiği ilk günden itibaren İslam felsefesi çalışmaya karar vermeme vesile olan, daima yol gösterip yardımcı olan kıymetli danışman hocam Prof. Dr. İbrahim Maraş'a, teşvik ve desteğiyle yayımlanan bu çalışmanın konusunun belirlenmesi esnasında ve sonrasında yardım ve yönlendirmelerini esirgemeyen değerli Prof. Dr. Müfit Selim Saruhan hocama, çalışmaya dair yapıcı eleştiriler sunan değerli Doç. Dr. Cevriye Demir Güneş hocama, üzerimde emeği olan bütün hocalarıma minnet ve teşekkürlerimi sunarım.

Betül ÖZCAN
Ankara 2023